

корупційне правопорушення, самого механізму вчинення, дає можливість з'ясувати реальні масштаби корупції, види та систему потрібних заходів протидії цьому злочинному явищу суспільного життя.

1. Україну визнали однією з найкорумпованіших країн Європи // Український тиждень. – 2011. – 20 травня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/22969>

2. Журавський В.С. Корупція в Україні – не політика: монографія / В.С. Журавський, М.І. Михальченко, О.М. Михальченко. – К.: Фенікс, 2007. – 408 с.

3. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Є.В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.

4. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. – К.: Національна академія управління, 2010. – 496 с.

5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

7. Кримінологія: навч. посібник / [О.М. Джужа, В.В. Василевич, Ю.Ф. Іванов, П.М. Опанасенко, В.Г. Пшеничний, В.Г. Сюрвачик]; за заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Прецедент, 2006. – 198 с.

УДК 343.85

Л.Ф. Гула

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ, ЩО СПРИЯЮТЬ УЧИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано причини та умови, які сприяють учиненню злочинів організованими злочинними групами у сфері економіки

Ключові слова: економічні злочини, причини, умови, детермінанти.

Проанализированы причины и условия, способствующие совершению преступлений организованными преступными группами в сфере экономики

Ключевые слова: экономические преступления, причины, условия, детерминанты.

Reasons and terms which are instrumental in committing crimes by organized criminal groups in the field of economics are analyzed.

Key words: economic crimes, reasons, terms, determinants.

Постановка проблеми. Розпочавши демократичні перетворення, Україна зіштовхнулася зі значними перешкодами на шляху побудови нових суспільно-політичних і економічних відносин, зі зростанням злочинних проявів. Кримінальна небезпека перебуває в епіцентрі найгостріших проблем, які тривожать суспільство, вона створює серйозну загрозу життю, здоров'ю, правам і свободам громадян, суспільству та національній безпеці держави. Особливу небезпеку для суспільства становить діяльність злочинних угруповань. Небезпека групової злочинності полягає не в кількості вчинених злочинів, а в загрозі від цього явища. Вона посягає на органи управління та влади, заражає їх корумпованістю, впливає на стан суспільства, її зростаючі масштаби негативно позначаються на економічному процесі розвитку держави, демократизації суспільного життя країни.

Сучасна групова злочинність, яка переростає в організовану і схильна до нескінченного зростання, використовує нові можливості (законні чи незаконні) для отримання надприбутків, що у кінцевому вигляді може призвести до заволодіння владою в країні та завдати велику шкоду міжнародному співтовариству.

Організовані угруповання посилюють свої позиції через монополізацію окремих видів економічної діяльності, використовуючи відсутність надійних механізмів захисту ринкових відносин та прагнучи зберегти панівне становище в розподільчій сфері, блокують процеси реформ, лобіюють прийняття необхідних законів та інших нормативних актів. В окремих галузях суспільного життя злочинні угруповання, користуючись своєю безкарністю та бездіяльністю правоохоронних органів, діють дедалі зухваліше, контролюють найприбутковіші види бізнесу та певні території, вчиняють особливо тяжкі та тяжкі злочини. Упродовж 2010 р. виявлено 397 організованих груп і організацій. До складу ОЗГ входили майже 1588 осіб, які вчинили 3135 злочинів, зокрема, зловживання владою або службовим становищем 46 фактів, 22 шахрайство з фінансовими ресурсами, 45 випадків відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом та ін. [1].

Здійснення ефективної протидії груповій злочинності у сфері економіки у цілому стримують прогалини чинного законодавства, низький рівень відомчої нормативної бази, недосконалість організаційно-тактичних моделей оперативно-розшукового забезпечення виявлення та документування злочинних груп у сфері економіки, а також недоліки у сучасній науковій та методичній розробці щодо протидії зазначеним формам злочинних утворень.

Стан дослідження. Дана проблема привертала увагу багатьох вчених різних галузей знань, в тому числі юристів, соціологів, психологів, економістів та ін. Тому не можна сказати, що ця тема залишається малодослідженою. Її розробкою в радянський період займалися такі видатні вчені, як В.А. Внуков, Ю.Д. Блувштейн, О.А. Герцензон, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, П.П. Михайленко, Й.С. Ной, О.Б. Сахаров та ін. За часів незалежної України питанням причин та умов злочинів присвятили свої роботи О.М. Бандурка, А.Ф. Волобуєв, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, Н.Н. Ярмиш та ін.

Мета дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні причин та умов, що сприяють учиненню злочинів організованими групами у сфері економіки.

Виклад основних положень. Матеріали наукових досліджень, аналіз динаміки та структури злочинності, у тому числі її організованих форм, дають підстави для висновку, що основні причини, які породжують і живлять кримінальні сили, полягають в основному в економічних негараздах. А саме: у непослідовності й гальмуванні процесу здійснення соціальних та економічних реформ; неузгодженості податкової, фінансової, інвестиційної, структурно-промислової, митно-тарифної та багатьох інших складових економічної політики держави.

Спад виробництва, розбалансування державних фінансів, бюджетний дефіцит, інфляція, напружена ситуація на ринку кредитних ресурсів, низька платоспроможність суб'єктів господарювання та населення, недосконалість законодавства й відсутність дійової системи державного контролю призвели до зубожіння значної маси громадян, зневіри людей у спроможність влади навести порядок у державі.

На цьому негативному соціально-економічному фоні продовжують посилюватися процеси криміналізації багатьох галузей економіки, деяких інституцій влади, цілих прошарків суспільства.

Проводячи дослідження, необхідно зазначити, що в структурі детермінації злочинів прийнято виділяти дві групи обставин: обставини формування особистості (антисуспільну установку) та обставини зовнішнього матеріального світу (конкретна життєва ситуація), що впливають на особу в процесі вибору нею злочинної поведінки. Такі обставини безпосередньо не спричиняють учинення злочину, їх слід розглядати лише як його умови (детермінанти) вчинення злочинів у сфері економіки. У ході формулювання категорії «детермінанти»

вчинення злочину, вважаємо, що до сутнісних ознак цього поняття не доцільно включати такі гносеологічної характеристики, як необхідність, неминучість та закономірність причин та умов, що сприяють учиненню злочину, як це пропонується деякими авторами [2, с. 324]. Ці ознаки вказують лише на те, яким чином можна пізнати наявність або відсутність зв'язку між певними явищами. Така позиція детально аргументована в монографії професора Н.Н. Ярмиш [3, с. 110–112]. Не менш важливим для розуміння суті детермінації злочинів є твердження про те, що в соціальних явищах детермінація не може виступати як неминучість у вигляді лінійної залежності, оскільки вона завжди має ймовірний характер [4, с. 107].

Н.Ф. Кузнєцова відмічала, що у детермінантах злочинності необхідно розрізнити соціальні явища, що її породжують і здійснюють несприятливі зміни стану і динаміки. Останні впливають: а) на інтенсивність дії явищ першої групи (наприклад, ослаблення боротьби із злочинністю в певному регіоні); б) на масштаб дії явищ першої групи (поява нових районів певного регіону); в) на формування нових «ланцюгів спричинення» (наприклад, обстановка надзвичайного стану) [7, с. 115].

А.П. Закалюк зазначає, що детермінація будь-якого суспільного феномена є складною, багаторівневою, комплексною, зачіпає багато суспільних відносин, процесів, які є предметом багатьох суспільних наук. Тому розв'язання проблеми детермінації, включаючи проблему детермінації злочинності, потребує знання основ детермінації суспільних процесів, утворень, суспільної діяльності, які наводять такі науки, як філософія та психологія, а також соціологія та соціальна психологія [6, с. 184].

Відповідно до цього детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена.

Разом з тим, детермінація загалом є різновидом універсального зв'язку в світі, який проявляється у діалектичних формах взаємозалежності та взаємодії. Взаємозв'язки подій та явищ досить різноманітні. За різними критеріями вони поділяються на: 1) внутрішні та зовнішні; 2) безпосередні та опосередковані; 3) прямі та зворотні; 4) стійкі та нестійкі; 5) суттєві та несуттєві; 6) необхідні та випадкові; 7) сильні та слабкі; 8) жорсткі (однозначні) та нежорсткі (багатозначні) та ін.

Причини і умови злочинності за походженням і по суті соціальні. Вони завжди включені в систему соціальних суперечностей су-

спільства. Відповідно соціальною є природа породжуваного ними слідства – злочинності.

Між причинами і умовами існує тісна взаємодія, наявність якої і дозволяє використовувати узагальнене поняття «Криміногенні детермінанти». Умови самі по собі не можуть породити злочин, а тим більше їх поєднати. Проте без їх наявності причина або не зможе формуватися, або реалізуватися. Але усередині взаємодіючої системи «причини – умови» завжди зберігається якісна відмінність як в характері детермінації спричинення і обумовлення, так і в змісті.

З наведеного необхідно зазначити, що прихильники діалектичного детермінізму поділяють фактори на причини та умови, суб'єктивні та об'єктивні, безпосередні та опосередковані, узагальнюють та класифікують причини та умови злочинів. Такий підхід здебільшого був притаманний радянській науці, яка базувалася на принципах соціалістичної ідеології (що стверджувала можливість ліквідації злочинності), пропагандистсько-виховної політики та радикальної системи попереджувальних заходів, що здійснювалися державними установами із широким залученням громадських організацій. Яскраві представники цього підходу виділяли три групи обставин, що сприяють учиненню злочинів: 1) несприятливі умови морального формування особистості; 2) приводи до вчинення злочинів; 3) обставини, що сприяють досягненню злочинного результату [7, с. 7]. «Необхідно відмітити, що ліквідація умов, що сприяють досягненню злочинного результату, – відзначали науковці, – є найбільш ефективною гарантією попередження злочинності» [8, с. 17]. На їх думку, практика свідчить, що у більшості кримінальних справ основною причиною антигромадської поведінки виступає несприятливе формування особистості. Рідше – порівняно випадкові приводи. Ці науковці зазначали: «Стосовно обставин, що сприяли досягненню злочинного результату, то більшість радянських вчених вважають, що їх не можна визнати причиною злочину, вони завжди повинні бути віднесені до групи умов, що сприяють його вчиненню. Це пояснюється тим, що такі обставини не впливають на формування мотивів та цілей злочинця, а тому можуть і не бути серед причин їх виникнення. А якщо під впливом цих обставин особа стала на злочинний шлях, то по суті вони переходять у групу несприятливих умов формування особистості і у такій якості здатні зіграти інколи роль основної причини злочину» [8, с. 19–20].

Серед сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців відсутній єдиний підхід до причин злочинності у даній галузі. Так, український

вчений О.М. Джу́жа виділяє наступні загальні підходи до розуміння детермінант злочинності, які історично сформувалися в ході розвитку кримінологічних поглядів на це питання:

- психологічна концепція – відповідно до неї суб'єктивний фактор (дефекти свідомості) визначається головним компонентом у комплексі причин і умов злочинності;

- економічна – пояснює, що головні причини злочинності коріняться в економічних відносинах, матеріальних умовах життя суспільства;

- проміжна позиція між психологічною та економічною концепціями – вказує на небезпеку психологізації причин злочинності і на недостатність уваги до економічних факторів;

- співвідношення соціального і біологічного при поясненні причин злочинності – зазначений підхід базується на вивченні внутрішніх психологічних умов, оскільки через них відбувається зовнішній вплив на людину [9, с. 40].

Л.П. Скалозуб і В.І. Васи́линчук з урахуванням аналізу наявних визначень понять причин і умов злочинів у бюджетній сфері вважають, що *причиною злочинів* є сформована під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільна установка в свідомості особи, яка спричинила в неї рішучість вчинити злочин або призвела до скоєння злочину з необережності. Також вони доводять, що явища і процеси як такі, як правило, не викликають рішучості вчинити злочин, вони поступово впливають на особу, формуючи в її свідомості певну антисуспільну установку, яка й спричиняє намір скоїти умисний злочин. Тому негативні явища і процеси безпосередньо навряд чи можуть бути причинами конкретного злочину. Винятком може стати ситуація, коли злочин скоюється з метою збагачення. Тому намір вчинити протиправну дію в абсолютній більшості випадків не виникає раптово, зненацька. Явища і процеси, як правило, можуть виступати тільки причинами несприятливого формування особистості, причинами виникнення антисуспільних поглядів, навичок, звичок, тобто антисуспільної установки у свідомості особи. І, перебуваючи у певній ситуації, людина діє вже відповідно до своєї раніше сформованої у *свідомості* установки. Вважаємо, що антисуспільна установка за своїм змістом щодо злочинів у сфері економіки може бути лише корисливою. Практика свідчить, чим міцніша така установка, тим більша вірогідність учинення її носієм злочину. Отже, з'ясування причини антисуспільної установки має велике практичне значення. Вказана установка, яка склалася у

свідомості особи, є нічим іншим, як можливістю вчинення злочину. Для реалізації злочинного наміру необхідні певні умови, за яких можливість може перетворюватися на реальність [10, с. 310].

Залежно від сфери виникнення та функціонування вважаємо за доцільне виділити групи детермінант злочинів, що вчиняють організовані злочинні групи, а саме: соціально-економічні, політико-ідеологічні, правові, соціально-психологічні, організаційно-управлінські та детермінанти, пов'язані з недоліками правоохоронної і правозастосовної діяльності

Вказуючи на соціальні чинники злочинів, що вчинені злочинними групами, насамперед виділимо наявні стосунки у сфері економіки, політичній сфері, у сфері соціальних стосунків та в ідеологічній сфері. Названі чинники за своєю суттю становлять ядро суспільно-соціального життя суспільства і саме їх взаємозв'язок у цілому і окремо може впливати на розвиток злочинів, учинених групою.

До *економічних чинників* злочинів, учинених злочинними групами належать такі явища як: об'єктивне протиріччя між економічними потребами особи і можливостями суспільства в їх задоволенні; наявність і поширення «тіньової економіки»; вищий рівень прибутковості злочинної економічної діяльності в порівнянні з рівнем прибутковості легальної економічної діяльності; недостатня інтегрованість національної економіки у світову тощо.

Важливе криміногенне значення мають і *політичні чинники* сучасного суспільства. До їх числа можна віднести: корумпованість представників державної влади; неправомірне лобювання інтересів окремих соціальних груп у структурі державної влади; відчуження більшої частини населення від управління державними справами і від контролю за системою протидії із злочинністю та ін.

Організованим формам злочинності сприяє й те, що протиправна поведінка стала елементом способу життя багатьох верств населення. Відбувається переоцінка соціальних цінностей, кримінально-правові заборони стають все менш дієвими, а деякі форми злочинної поведінки сприймаються як нормальна ділова активність.

Фактором існування організованої форми злочинності є й те, що при всіх недоліках боротьби з нею вона здатна до самодетермінації, справляючи зворотній негативний вплив на обставини, що її обумовлюють, у тому числі на економіку, соціальну ситуацію, політику, духовну сферу тощо. Це і відставання соціального розвитку від економічного, і посилення майнового розшарування суспільства. З одного бо-

ку, виникла група осіб з дуже високим рівнем забезпеченості, а з іншого – величезна кількість людей, яка живе за межею бідності. У зв'язку з цим духовна сфера характеризується проявами крайнього егоїзму, всюдозволеності, виникненням недовіри до офіційних інститутів держави, їх можливостей задовольнити потреби населення.

Висновок. Причинами та умовами які *сприяють учиненню злочинів організованими злочинними групами у сфері економіки*, є недоліки у регуляторному законодавстві економічних відносин, у діяльності державних установ, господарських організацій, окремих громадян, що об'єктивно сприяють вчиненню злочину або настанню злочинного результату.

1. За даними статистики МВС України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/>.

2. Литвинов О.М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину / О.М. Литвинов // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 323–327.

3. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография / Н.М. Ярмыш. – Х.: Право, 2003. – 512 с.

4. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки запобігання економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / О.Г. Кальман. – Х.: Гімназія, 2003. – 352 с.

5. Кузнецова Н.Ф. Криминология: учебник / под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М.: Юрид лит., 1988. – 384 с.

6. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. Книга 1. Теоретичні засади та історія української криминологічної науки / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

7. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 348 с.

8. Звирбуль В.К. Выявление причин преступления и принятие предупредительных мер по уголовному делу / [В.К. Звирбуль, В.Н. Кудрявцев, А.И. Михайлов, Р.Д. Рахунов, Н.А. Якубович]. – М.: Юрид. лит., 1967. – 152 с.

9. Джужа О.М. Криминологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та особлива частини): навч. посібник / О.М. Джужа, С. М. Моїсєєв, В.В. Василевич. – К., 2001. – 148 с.

10. Скалозуб Л.П. Причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів у бюджетній сфері, та шляхи їх усунення / Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 3. – С. 306–316.